

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до проведення семінарських занять для здобувачів вищої освіти
спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права,
конституційного права
Протокол № 4
від 04 листопада 2019 р.

Чернігів ЧНТУ 2019

Історія держави і права зарубіжних країн. Методичні вказівки до проведення семінарських занять для здобувачів вищої освіти спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність /Укл. Козинець О.Г. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ, 2019. – 41 с.

Укладач: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права.

Відповідальний за випуск: ВЕРЕМІЄНКО СВІТЛАНА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Рецензент: СЕЛЕЦЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ВІКТОРОВИЧ, декан юридичного факультету ННІ права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»	
1.1. Структура навчальної дисципліни	5
1.2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	7
1.3. Методи поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»	16
1.4. Література основна до всього курсу	18
1.5. Орієнтовний перелік питань на екзамен	20
2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	
2.1. Тема 1. Закони вавилонського царя Хаммурапі	23
2.2. Тема 2. Дхармашастра Ману (Закони Ману)	25
2.3. Тема 3. Закони XII таблиць	27
2.4. Тема 4. “Салічна правда” франків	30
2.5. Тема 5. Утворення та розвиток феодальної держави в Англії	34
2.6. Тема 6. Французький Цивільний кодекс 1804 р.	37
2.7. Тема 7. Держава і право Франції в новітній період	40

ВСТУП

Однією з найбільш ефективних форм навчання, системного засвоєння студентами правових знань є семінарські заняття, потреба в яких особливо велика у викладанні такого навчального курсу як “Історія держави та права зарубіжних країн”. Предметом даного курсу є історичні процеси виникнення та багатовікового розвитку складної системи державних та юридичних установ зарубіжних країн, які визначили шляхи розвитку світової цивілізації.

Головна мета проведення семінарських занять з предмету “Історія держави і права зарубіжних країн” – поглиблення та закріплення найбільш складних і важливих тем лекційного курсу. На семінарських заняттях студенти набувають навичок самостійного опрацювання джерел права, аналізу законодавчого матеріалу, правильного формулювання і висловлювання своїх думок під час обговорення теми.

На семінарські заняття виносяться головним чином окремі нормативні акти, законники, “правди”, конституції, кодекси. Аналіз таких джерел, як Закони вавилонського царя Хаммурапі, “Салічна правда” франків, Велика хартія вільностей 1215 р., Конституція США 1787 р., Декларація прав людини і громадянина Франції 1789 р., Конституції Франції 1791, 1793, 1848, 1875, 1946 та 1958 рр., Конституція Німеччини 1871 р. та інших документів, дає можливість засвоїти зміст окремих інститутів права, структуру державного механізму тощо, і таким чином, підготуватися до відповідей на запитання, які пропонуються студентам у планах семінарів.

У плані семінарських занять, окрім переліку певної кількості питань, запропоновані основні терміни з теми, а також контрольні питання, на які студенти, готуючись до семінарського заняття, повинні знати відповіді. До кожної теми семінарського заняття запропоновані теми рефератів, при написанні яких, студенти можуть поглибити свої знання, опрацювати додаткову літературу і, тим самим, розширити свій світогляд.

На семінарських заняттях з деяких тем передбачено вирішення казусів та тестових завдань, які знаходяться безпосередньо у викладача.

До кожної теми семінарського заняття запропонований перелік літератури.

У планах семінарських занять теми зазначені для студентів всіх груп I курсу.

1.1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання			
		Всього	У тому числі		
			Лек.	Семін.	Сам.роб.
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього Світу та Середніх віків (IV тисячоліття до н.е. – XVII ст. н.е.)					
1	Предмет, метод дослідження та періодизація ІДПЗК	43/2,5	1/0,5	-	2/4
2	Держава і право Стародавнього Єгипту	3/2,5	1/0,5	-	2/4
3	Держава і право Стародавнього Вавилону	5/1	-	2/-/1	3/4
4	Держава і право Стародавньої Індії	4/1	-	2/-/1	2/4
5	Держава і право Стародавнього Китаю	3/3	-	-	3/4
6	Держава і право Стародавньої Греції	5/4,5	1/0,5	-	4/3
7	Держава і право Стародавнього Риму	7/4,5	1/0,5	2	4/3
Разом за кредитом 1		30/30	4/2	6/2	20/26
8	Держава і право франків	4/3,5	-/0,5	2	2/3
9	Феодална держава і право Англії	5/5,5	1/0,5	2/1	2/4
10	Феодална держава і право Франції	5/5,5	1/0,5	-/1	4/4
11	Феодална держава і право Німеччини	5/3,5	-/0,5	-	5/3
12	Арабський халіфат	4/4	2	-	2/4
13	Феодална держава і право Болгарії, Сербії, Польщі та Чехії	4/4	-	-	4/4
14	Держава і право феодалної Росії	3/4	-	-	3/4
Разом за кредитом 2		30/30	4/2	4/2	22/26
Разом за змістовим модулем 1		60/60	8/4	10/4	42/52
Змістовий модуль 2. Історія держави та права в Новий та Новітній час середина XVII ст. – XX ст.					
15	Буржуазна держава і право Англії	5/4,5	1/0,5	-	4/4
16	Держава і право США	5/4,5	1/0,5	-	4/4
17	Буржуазна держава і право Франції	4/6,5	-/0,5	2/2	2/4
18	Буржуазна держава і право Німеччини	5/5	1	-	4/5
19	Буржуазна держава і право Японії	5/4	1	-	4/4
20	Паризька Комуна і утворення Третьої республіки у Франції	6/5,5	-/0,5	-	6/5
Разом за кредитом 3		30/30	4/2	2/2	24/26

21	Держава і право Росії XIX – початку XX ст.	4/4	-	-	4/4
22	Виникнення та розвиток радянської держави і права	4/5	-	-	4/5
23	Держава і право Німеччини новітнього періоду	5/5	2	-	3/5
24	Держава і право США новітнього періоду	3/4	-	-	3/4
25	Держава і право Англії новітнього періоду	4/4	-	-	4/4
26	Держава і право Франції новітнього періоду	7/4	2	2	3/4
27	Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній Європі, Азії, Африці та Латинській Америці	3/4	-	-	3/4
Разом за кредитом 4		30/30	4/-	2/-	24/30
Разом за змістовим модулем 2		60/60	8/2	4/2	48/56
Усього годин за дисципліну		120/120	16/6	14/6	90/108

1.2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Держава і право Стародавнього Світу та Середніх віків (IV тисячоліття до н.е. – XVII ст. н.е.)

Тема 1. Предмет, метод дослідження та періодизація історії держави і права зарубіжних країн

Предмет курсу “Історія держави і права зарубіжних країн”, його значення. Загальнонаукові та спеціальні методи пізнання та вивчення історії держави і права зарубіжних країн. Місце науки та навчального курсу в системі історичних, загальних і спеціальних юридичних дисциплін.

Історіографія історії держави і права зарубіжних країн.

Періодизація історії держави і права зарубіжних країн, джерела її вивчення.

Особливості азіатського та античного способу виробництва. Особливості азіатського та античного рабства. Характерні риси східної деспотії, причини її виникнення. Характерні риси права Стародавнього Сходу.

Суспільний та державний лад Хеттської держави. Суспільний та державний лад Ассирії.

Тема 2. Держава і право Стародавнього Єгипту

Виникнення та загальні закономірності становлення та розвитку держав Стародавнього Сходу. Розкрити сутність азіатського способу виробництва. Поняття “східної деспотії”: особливості та характерні риси.

Виникнення Єгипетської держави. Роль географічного середовища у формуванні типу держави і форми правління. Періодизація Стародавньої єгипетської держави. Еволюція суспільного ладу. Класи і стани у країнах Стародавнього Сходу. Державний устрій і управління. Суд і судочинство.

Джерела права і його основні риси.

Тема 3. Держава і право Стародавнього Вавілону

Виникнення перших міст-держав на території Двуріччя, розвиток землеробства, соціальної структури та управління.

Особливості виникнення і розвитку держави і права у Вавілоні. Правове становище окремих груп населення. Державний устрій і управління, збройні сили.

Джерела права. Характеристика законів царя Хаммурапі. Право власності, зобов'язальне та шлюбно-сімейне право. Кримінальне і процесуальне право. Судовий процес.

Тема 4. Держава і право Стародавньої Індії

Виникнення, періодизація та розвиток держави і права в Стародавній Індії.

Суспільний та державний лад стародавніх індійських держав Мохенджо-Дара та Хараппа.

Особливості суспільного і державного ладу Індії. Система варн. Центральне і місцеве управління.

Джерела й основні риси права Індії за “Законами Ману” та “Артхашастри”. Суд і судочинство.

Тема 5. Держава і право Стародавнього Китаю

Виникнення, періодизація та розвиток держави і права Стародавнього Китаю. Особливості суспільного і державного ладу Китаю. Реформи, спрямовані на руйнування громади. Армія.

Джерела і основні риси права Китаю.

Тема 6. Держава і право Стародавньої Греції

Загальна характеристика держави і права у Стародавній Греції.

Розвиток держави і права у гомерівській Греції: держава і право Мінойського та Мікенського царств.

Особливості виникнення держави і права в Афінах. Реформи Тезея, Солона і Клісфена. Розквіт афінської демократії за Ефіальта та Перікла. Особливості суспільного та державного ладу Афін. Суд і судочинство.

Особливості суспільного і державного ладу Спарті. Реформи Лікурга та їх вплив на становлення держави у Спарті.

Джерела афінського права та його основні риси.

Тема 7. Держава і право Стародавнього Риму

Особливості формування та розвитку давньоримської общини.

Виникнення держави і права у Римі. Періодизація історії держави та права Стародавнього Риму. Боротьба патрициїв і плебеїв. Реформа Сервія Туллія. Правове становище окремих груп населення.

Державний устрій і управління в період республіки. Причини переходу до монархії. Принципат. Домінат. Суспільний лад Риму у період монархії, розвиток колонату.

Роль армії у державному механізмі Стародавнього Риму в епоху імперії.

Жрецькі колегії (християнська церква) у політичній системі Стародавнього Риму.

Право Стародавнього Риму, етапи його розвитку. Джерела права. Римське право найдавнішого періоду (Закони XII таблиць) та класичного періоду. Публічне та приватне право. Право власності у римському праві та його еволюція. Основні тенденції розвитку аграрного законодавства у Стародавньому Римі. Кримінальне право. Судовий процес. Історичне значення римського права.

Особливості розвитку держави і права Фінікії, Карфагену.

Тема 8. Держава і право франків

Загальна характеристика феодальної держави і права (особливості виникнення та розвитку, зв'язок політичної влади з землеволодінням, місце релігії та церкви в житті феодальної держави, періодизація історії феодальної держави та права).

«Родосський морський закон» - збірка звичаєвого права Візантії.

Суспільний та державний лад майя, інків, ацтеків. Суспільний та державний лад Вестготського королівства. Право держави остготів. Суспільний та державний лад, право королівства бургундів. Держава і право Китаю V – XII ст. Держава і право Японії VII – XII ст. Держава і право країн Південно – Східної Азії V – XII ст. Суспільний та державний лад, право королівства лангобардів. Суспільний та державний лад та право королівства вандалів

Особливості виникнення держави у франків. Форми власності. Реформа Карла Мартелла. Франкська імперія за Карла Великого. Особливості суспільного і державного ладу франків. Судові органи.

Джерела права. «Салічна правда» франків: кримінальне право та процес, право власності та зобов'язань, шлюбно-сімейне право.

Тема 9. Феодальна держава і право Англії

Особливості формування держави в Англії, основні етапи.

Суспільний та державний лад, право королівств британських держав саксів (Уессекс, Ессекс, Суссекс). Суспільний та державний лад, право королівств англів (Мерсія, Нортумбрія, Східна Англія). Суспільний та державний лад, право королівств Шотландії та Уельсу. Суспільний, державний лад та право королівства британської держави ютів (Кент). Суспільний та державний лад, право ірландських королівств. Суспільний та державний лад, право країн Скандинавії X - XIV ст.

Завоювання Британії англосаксами. Формування феодальних відносин.

Зміни у суспільному і державному ладі Англії після норманського завоювання. Централізація державної влади. Реформи Генріха II.

Формування станово-представницької монархії. Велика Хартія Вільностей 1215 р. Формування ради баронів. Виникнення парламенту, його повноваження.

Місцеві органи самоуправління. Еволюція судової системи. Виникнення суду присяжних.

Особливості абсолютної монархії в Англії. Державний та суспільний лад.

Джерела права. Особливості англосаксонської системи права.

Тема 10. Феодальна держава і право Франції

Особливості виникнення держави у Франції. Основні періоди розвитку феодальної держави та права у Франції.

Сеньйоріальна монархія: формування станів феодального суспільства у Франції. Феодальна ієрархія, відносини сюзеренітету-вассалітету. Боротьба королівської влади за централізацію держави. Реформи Людовіка IX. Суспільний та державний лад.

Виникнення і розвиток станово-представницької монархії. Генеральні штати. Великий березневий ордонанс. Суспільний та державний лад.

Абсолютна монархія. Реформи Рішельє. Криза абсолютизму. Суспільний та державний лад.

Джерела та основні риси права феодальної Франції.

Тема 11. Феодална держава і право Німеччини

Особливості утворення і розвитку феодалної держави і права в Німеччині, основні етапи.

Становлення та розвиток ранньофеодальної держави. Політика Оттона I, боротьба німецького імператора з римськими папами за політичне домінування. Особливості суспільного та державного ладу в період існування відносно централізованої держави.

Зміни в соціальній структурі та державному ладі в період феодалної роздрібненості Німеччини. Золота Булла 1356 р. Станово-представницька та абсолютна монархія у Німеччині. «Освічений» абсолютизм в Пруссії й Австрії.

Джерела права та його основні риси. Рецепція римського права. Саксонське і Швабське зерцало. Загально-імперське законодавство: «Кароліна». Земське, ленне та міське право.

Еволюція державних органів Тевтонського ордену та його перетворення на королівство Пруссія.

Організація та діяльність інквізиції. Католицька церква та феодална держава у країнах Західної Європи. Канонічне право у Середні віки.

Тема 12. Арабський халіфат

Виникнення і розвиток Арабської держави. Періодизація історії Арабського халіфату. Особливості суспільного і державного ладу Арабського халіфату.

Джерела мусульманського права. Система мусульманського права.

Судова система.

Суспільний та державний лад, право держави Сасанідів. Суспільний та політичний лад держав Індії V – XII ст. Право держав Індії V – XII ст.

Тема 13. Феодална держава і право Болгарії, Сербії, Польщі та Чехії

Особливості виникнення держави і права у країнах центральної і південно-східної Європи. Формування станово-представницької монархії. Втрата незалежності країнами центральної і південно-східної Європи.

Характерні риси патримоніальної монархії Польщі до XIII ст. Суспільний та державний лад великоморавської та чеської держав IX – XII ст. Право великоморавської та чеської держав IX – XII ст. Держава та право королівства Угорщина IX – XIII ст.

Джерела і основні риси слов'янських держав. Польська правда. Законник Стефана Душана. Кодифікація чеського права. Закон судний людям у Болгарії.

Тема 14. Держава і право феодалної Росії

Виникнення Московського князівства. Особливості формування та розвитку московської централізованої держави. Царська влада. Виникнення дворянства. Формування і розвиток феодалних відносин. Виникнення станово-представницької монархії. Земські собори. Розвиток приказної системи управління.

Джерела права. Судебники 1497 та 1550 рр. Соборне Уложення 1649 р.,

його характеристика.

Губна та земська реформи у XVI ст. Розвиток форми державної єдності у період станово-представницької монархії. Становлення абсолютизму в Росії. Реформи Петра I (реформа органів влади та управління, адміністративно-державного устрою, військова та ін.). Реформи у галузі державного управління в другій половині XVIII ст. Реформи Катерини II в галузі місцевого самоврядування. Становлення політичного розшуку в Росії. Становлення регулярної поліції в Росії. Спроби систематизації права в XVIII ст. Розвиток цивільного, сімейного, кримінального права в XVIII ст. Реформи імператора Росії Олександра I.

Змістовий модуль 2. Історія держави та права в Новий та Новітній час середина XVII ст. – XX ст.

Тема 15. Буржуазна держава і право Англії

Причини та передумови революції в Англії. «Петиція про право» 1628 р. Основні етапи і особливості англійської революції. Класи і партії у революції. Зміни у формі держави. Найважливіші акти “Довгого парламенту”. Встановлення республіки. Протекторат О.Кромвеля. «Інструмент управління» 1653 р.

Реставрація монархії. Зародження політичних партій. Habeas Corpus Act 1679 р. «Славетна революція» 1688 р. Білль про права 1689 р. Акт про престолонаслідування 1701 р. Виникнення кабінету міністрів. Розвиток державного ладу Англії XVIII ст. Розвиток англійського парламентаризму у XVIII-XIX ст.

Зародження і розвиток політичних партій в Англії.

Виникнення і розвиток кабінету міністрів в Англії, прецедент 1742 р.

Виборчі реформи 1832 та 1867 рр. Консервативна і ліберальна партії. Поява лейбористської партії. Англосаксонська система права.

Нормативно-правові акти періоду боротьби за незалежність та буржуазної революції Нідерландів. Нормативне забезпечення «розподілу світу» між колоніальними державами. Державний лад та право Неаполітанського королівства та Королівства обох Сицилій. Державний лад та право Швейцарського Союзу. Феодальне право Іспанії («Сімь партид короля Альфонса»). Державний лад та право Савойського герцогства та Сардинського королівства. Державний лад та право північно-італійських середньовічних торговельних республік. Державний лад та право республіки Венеція.

Тема 16. Держава і право США

Виникнення перших колоній на території Північної Америки. Правовий статус колоній. Причини та передумови боротьби американських колоній за незалежність. Декларація незалежності 1776 року. Статті конфедерації 1781 року. Конституція США 1787 року. Білль про права.

Виникнення і оформлення двопартійної системи.

Громадянська війна Півдня і Півночі США. Конституційний розвиток США після громадянської війни і управління в штатах.

Суть американської правової системи.

Нормативне забезпечення приєднання Техасу до США.

Тема 17. Буржуазна держава і право Франції

Передумови та причини революції кінця XVIII ст. Основні етапи і особливості французької революції. Установчі збори. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Проголошення важливих принципів буржуазної держави та права.

Конституція 1791 року. Оформлення конституційної монархії.

Прихід до влади жирондистів. Ліквідація монархії і проголошення республіки.

“Декларація прав людини та громадянина” 1793 р., Конституція 1793р. Суть якобінської диктатури.

Переворот 9-го термідора. Конституція 1795 року. Директорія.

Переворот Наполеона Бонапарта, Конституція 1799 року. Консульство та імперія Наполеона. Централізація та бюрократизація державного апарату. Французький цивільний кодекс 1804 р. та Французький кримінальний кодекс 1810 р.

Відновлення монархії. Хартії 1814 і 1830 років.

Революція 1848 року і утворення Другої республіки. Конституція 1848 р. та державний лад Другої республіки.

Виникнення другої імперії. Конституція 1852 р. Державний лад другої імперії. Франко-прусська війна і падіння імперії.

Тема 18. Буржуазна держава і право Німеччини

Особливості розвитку Німеччини першої половини XIX ст. Падіння “Священної римської імперії німецької нації”, утворення “Рейнського союзу”. Створення Німецького союзу на підставі т.зв. Союзного акту 1815 р. Реформи в Пруссії.

Вплив революції 1848 р. на розвиток німецьких держав. Боротьба Пруссії за політичне домінування в Німеччині. Створення Північно-німецького союзу.

Утворення імперії. Конституція 1871 року.

Джерела та основні риси права Німеччини.

Еволюція територіального устрою та системи управління Австрійської монархії Габсбургів. Королівство Греція XIX ст. Утворення, державний лад та особливості права. Державний лад Італійського королівства другої половини XIX ст.

Тема 19. Буржуазна держава і право Японії

Основні риси суспільного та державного ладу Японії у першій половині XIX століття.

Причини та передумови революції Мейдзі.

Буржуазні реформи 70-80-х рр. Основні положення Конституції 1889 р.

Особливості формування японського права.

Державний лад та право Персії у XVI - XVIII ст. Держава і право країн

Південно-Східної Азії у XVI – XVIII ст. Нормативно-правове забезпечення «відкриття» Китаю у 1842 р. Державний лад та право Китайської республіки 1912 р. Молодотурецька революція. Турецька конституція.

Тема 20. Паризька Комуна і утворення Третьої республіки у Франції

Обставини проголошення III республіки у Франції. Боротьба прихильників монархії та республіки за форму державного правління у Франції.

Передумови виникнення Паризької Комуни. Соціально-економічне законодавство і державний лад Паризької Комуни. Причини падіння Паризької комуні.

Розробка і прийняття конституційних законів 1875 р. Державний лад і політичний режим Третьої республіки.

Розвиток права.

Політична сутність бонапартизму та його історичні прояви (I и II імперії у Франції).

Особливості державного режиму франкістської Іспанії.

Судова система Франції і XIX-XX ст.

Церква у політичній системі Італії XIX–XX ст. Історико-правовий аналіз.

Тема 21. Держава і право Росії XIX – початку XX ст. Виникнення та розвиток радянської держави і права

Систематизація руського права в XIX ст. Розвиток речового, зобов'язального, спадкового права у першій половині XIX ст. «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. Відміна кріпосного права. Реформи 70 - 80-х рр. Революція 1905 - 1907 рр. Маніфест 17 жовтня 1905 р. Виникнення Державної Думи і Державної Ради. Судова система. Розвиток права. Зміни у державному ладі Росії поч. XX ст. Цивільне право Росії поч. XX ст. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 р. Основні державні закони 1906 р. Російської імперії

Лютнева революція 1917 р. Повалення монархії. Виникнення Тимчасового уряду. Ради. I з'їзд Рад. Стратегія і тактика більшовицької партії. Державний механізм Росії в період від лютого до жовтня 1917 р.

Переворот 25 жовтня 1917 р. і захоплення влади більшовиками. Повалення Тимчасового уряду. II з'їзд Рад. Розгін Установчих зборів. Створення радянського державного апарату. “Декларація прав трудящого та експлуатованого народу”. Створення каральних органів, становлення радянської міліції, організація ВЧК та її органів на місцях. Виникнення судових та позасудових органів. Організація Червоної армії.

Державне будівництво. “Декларація прав народів Росії”. Розробка, прийняття та загальна характеристика Конституції РРФСР 1918 р. Радянський державний механізм у роки громадянської війни

Червоний терор. Суть і наслідки політики військового комунізму. Репресивні органи. Судова система.

Правовий статус білих армій у Радянській Росії Джерела права та його основні риси.

Перехід до НЕПу. Утворення СРСР. Конституція СРСР 1924 року.
Суть політики індустріалізації та колективізації сільського господарства.
Діяльність репресивних органів. Законодавство СРСР 20-30-х рр.
Створення основ радянського цивільного, сімейного, трудового, кримінального права

Конституція 1936 року. Формування панівного класу в СРСР.

Конституція 1977 року. Основні положення.

Розпад СРСР. Створення і розвиток СНД.

Тема 22. Держава і право Німеччини новітнього періоду

Револуція в Німеччині та утворення Веймарської республіки. Політичний режим Веймарської республіки.

Виникнення націонал-соціалістичних та фашистських партій в Німеччині після I світової війни.

Італійський фашизм та німецький націонал-соціалізм: загальне та особливе.

Прихід фашистів до влади. Становлення механізму фашистської диктатури, особливості розвитку права в цей період історії.

Розгром фашистської Німеччини, основні положення Потсдамської конференції.

Утворення ФРН і НДР. Основні положення Бонської Конституції 1949 р. Об'єднання Німеччини.

Розвиток права.

Тема 23. Держава і право США новітнього періоду

Особливості розвитку США на початку XX ст. Регулююча роль держави в галузі економіки та соціальних відносин. Посилення президентської влади, централізація державного апарату.

“Новий курс” Ф.Рузвельта: причини запровадження та наслідки.

Поправки до Конституції в XX ст.

Особливості регулювання суспільних і трудових відносин.

Відносини між гілками влади.

Процес формування і механізм реалізації внутрішньої і зовнішньої політики США.

Розвиток права.

Еволюція судової системи у Великобританії, США, Франції, Німеччині у XIX-XX ст.).

Утворення незалежних держав у Центральній та Латинській Америці.

Державний лад та право Кубинської республіки 1902 р.

Тема 24. Держава і право Англії новітнього періоду

Особливості суспільного і державного розвитку Англії першої половини XX ст. Реформа виборчої системи.

Основні зміни в державному ладі, реформа парламенту. Верховенство кабінету міністрів. Суть делегованого законодавства.

Вестмінстерський статут 1931 р. Державне регулювання економіки.

Особливості розвитку англійської правової системи.
Кабінет міністрів у державному механізмі Великобританії.
Суд присяжних у Англії та США. Історія та сучасні тенденції. Федералізм у буржуазних країнах.

Тема 25. Держава і право Франції новітнього періоду

Режим Третьої республіки: партійна та виборча системи. Зміни в державному апараті.

Виникнення Народного фронту, його політика. Причини падіння Третьої республіки.

Окупація Франції та режим Віші. Звільнення Франції.

“Тимчасовий режим” та боротьба навколо конституції.

Виникнення режиму Четвертої республіки. Основні положення Конституції 1946 року.

Падіння Четвертої республіки і виникнення режиму П'ятої республіки. Основні положення Конституції 1958 р. Еволюція політичної системи у Франції.

Розвиток права.

Становлення буржуазних правових систем та інститутів (Англія, Франція, Германія).

Тема 26. Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній Європі, Азії, Африці та Латинській Америці.

Становлення національних держав в Центральній та Східній Європі після першої світової війни.

Виникнення незалежної Польщі, Чехословаччини, Болгарії і Югославії. Особливості їх суспільного і державного ладу.

Друга світова війна і її вплив на виникнення соціалістичних країн в Європі. Особливості розвитку соціалізму в країнах Європи. Народно-демократичні революції кінця 80-х рр.

Виникнення незалежних держав в країнах Азії, Африки і Латинської Америки. Особливості їх розвитку. Розвиток політичних систем у країнах Латинської Америки у ХХ ст.

Джерела права.

1.3. МЕТОДИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО АТЕСТАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО»

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій, семінарських занять та консультацій, опитувань студентів під час захисту індивідуальних робіт, тестування, вирішення казусів, опитування студентів із питань, що виносяться на самостійне опрацювання.

Після завершення вивчення змістових модулів наприкінці семестру проводиться контрольна робота. Завдання до контрольної роботи знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Бали, які набрані студентом під час поточного контролю, дораховуються до модульних оцінок.

Підсумковий контроль включає модульний та семестровий контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді письмової відповіді.

Семестровий контроль за результатами вивчення дисципліни проводиться в останній атестаційний тиждень семестру (сесію) шляхом зваженого додавання результатів модульного контролю та постановки підсумкової оцінки до екзаменаційної відомості.

Пояснення видів робіт та вимоги до їх оцінювання:

Робота на семінарському занятті

Усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання інших студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Оцінюючи відповідь, викладач керується такими критеріями, як: правильність відповідей на питання, повнота і конкретність відповіді, ступінь використання наукових і нормативних джерел, уміння пов'язати теорію з практикою, логіка і аргументованість викладу думок, культура мови.

Вирішення практичних ситуаційних завдань проводиться письмово на кожному занятті. Викладач викликає декілька студентів та пропонує їм для вирішення задачі, які студент повинен вирішити самостійно в письмовому вигляді з необхідною аргументацією на посилання на першоджерело. Для цього необхідно всебічно вивчити викладену в казусі ситуацію, дати їй правову оцінку і на підставі відповідних нормативних актів, грамотного тлумачення правових норм, що підлягають застосуванню, сформулювати правильне і обгрунтоване рішення.

Оцінюючи вирішення казусу, викладач керується такими критеріями: повнота та послідовність відповіді, правильність нормативного та наукового обгрунтування.

Письмове опитування на семінарському занятті проводиться на початку кожного заняття (5-10 хвилин). Викликаються декілька студентів, які повинні дати відповіді на запитання, запропоновані викладачем на його розсуд. Це можуть бути питання як теми даного семінарського заняття, так і з попередніх

тем. Метою проведення письмового опитування є перевірка студентів до семінарського заняття та вміння змістовно і коротко викласти окремі питання теми.

Оцінюючи відповідь, викладач керується такими критеріями як правильність, повнота, чіткість, лаконічність відповіді, логіка і аргументованість викладення думок.

Вирішення тестових завдань проводиться на початку кожного семінарського заняття (до 10-ти хвилин). Викладачем також викликаються 5-6 студентів, які повинні дати відповіді на тестові запитання запропоновані викладачем.

Письмова робота за результатами модульного контролю

Відповідно до програми навчальної дисципліни викладач проводить письмові роботи за результатами вивчення кожного змістового модуля. Кожна письмова робота може включати теоретичні питання, тестові та практичні завдання. Питання письмової роботи охоплюють всі теми відповідного змістового модуля.

Індивідуальна робота студента

Індивідуальна робота полягає в написанні реферату та (або) підготовці есе. Реферат та есе готується з обов'язковим розглядом дискусійного питання з викладенням власної точки зору на дану проблему. Теми робіт, запропоновані у методичних вказівках для самостійної роботи, студенти обирають самостійно.

Підсумкова контрольна робота

Підсумкова контрольна робота проводиться одна в навчальний семестр за результатами вивчення всіх змістових модулів.

Вона включає у себе теоретичні питання, тестові завдання та казус. До завдань контрольної роботи можуть бути включені питання з тем, вивчення яких не виносились на семінарські заняття, а також питання, які передбачені навчальним планом для індивідуальної та самостійної роботи.

Про проведення підсумкової роботи студенти попереджаються не менше ніж за тиждень. З переліком тем, питання з яких будуть включені до завдань контрольної роботи, студенти також ознайомлюються завчасно.

Після перевірки контрольної роботи та оголошення її результатів студентам надається можливість ознайомитись із власними роботами та завданнями для них, і, за необхідності, оспорити результати контрольної роботи.

1.4. ЛІТЕРАТУРА ОСНОВНА ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Аннерс Э. История европейского права. – М.,1996.
2. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М.,1998.
3. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2004.
4. Всеобщая история государства и права /за ред. К.И. Батыра. – М., 1995, 1998.
5. Глиняный В.П. История государства и права зарубежных стран. Учебное пособие. Ч1. – Х.,2004.
6. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства. – М.,2000.
7. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.,1996.
8. История государства и права зарубежных стран / за ред. Жидкова, Крашенинниковой в 2-х тт. – М.,1998. – Т.1.
9. Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки та ранній новий час) / За ред. проф. Б.Й.Тищика. – Львів,2006.
10. Кучма В.В. Государство и право Древнего мира и Средних веков. – Волгоград,2001.
11. Макарчук В.С. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2000.
12. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права в 2-х тт. – М.,1998. – Т.1.
13. Омельченко О.А. Всеобщая история государства и права в 2-х тт. – М.,1998. – Т.2.
14. Рубаник В.Є. Лекції з історії держави та права зарубіжних країн. – Харків,2003.
15. Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2003.
16. Страхов М.М. Історія держави і права Стародавнього світу. – Х.,1994.
17. Страхов Н.Н. Возникновение государства и права. – Х.,1954.
18. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. – В 2-х тт. – Львів,1999. – Т.1.
19. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. – В 2-х тт. – Львів,1999. – Т.2.
20. Федоров К.Г. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,1994.
21. Хома Н.М. Історія держави і права зарубіжних країн. – К.,2003.
22. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. – М.,1961.
23. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996. – Т.1.
24. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права в 2-х тт. / за ред. К.И.Батыра, Е.В.Поликарповой. – М.,1996. – Т.2.
25. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / за ред. З.М.Черниловского. – М.,1984.
26. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века / Составитель В.А. Томсинов. – М.,1999.

27. Хрестоматия по истории Древнего Востока. – В 2-х т. – М.,1980.
28. Хрестоматия по истории средних веков. – Т. 1-3. – М.,1961-1963.
29. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права, очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном обществе. – СПб.,1995.
30. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. – 1996.
31. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. – К., 1995, 1996.
32. Шевченко О.О. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. – К.,1995.

1.5. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ НА ЕКЗАМЕН

1. Предмет та методи дослідження історії держави і права зарубіжних країн.
2. Періодизація історії держави і права зарубіжних країн.
3. Характерні риси держави та права за азіатського способу виробництва.
4. Суспільний і державний лад Стародавнього Єгипту.
5. Суспільний і державний лад Вавилону.
6. Основні риси права за законами царя Хаммурапі.
7. Особливості суспільного та державного ладу Стародавньої Індії.
8. Основні риси права Стародавньої Індії за законами Ману.
9. Особливості суспільного і державного ладу Стародавнього Китаю. Реформи Шан Яна.
10. Джерела та основні риси права Стародавнього Китаю.
11. Особливості виникнення і розвитку держави і права в Афінах. Реформи Тезея, Солона, Клісфена.
12. Суспільний і державний лад Афін.
13. Особливості суспільного і державного ладу Спарти.
14. Виникнення і розвиток держави і права у Римі. Реформи Сервія Тулія.
15. Суспільний і державний лад Риму у період республіки.
16. Суспільний і державний лад Риму у період імперії.
17. Джерела права Стародавнього Риму.
18. Основні риси права Стародавнього Риму за Законами XII таблиць.
19. Характерні риси феодальної держави та права.
20. Суспільний і державний лад франків.
21. Основні риси права за “Салічною правдою” франків.
22. Суспільний і державний лад Англії в англосаксонський період.
23. Характеристика Великої хартії вільностей в Англії.
24. Виникнення парламенту в Англії, його боротьба з королівською владою.
25. Джерела та основні риси права феодальної Англії.
26. Суспільний і державний лад Франції в період сеньоріальної монархії. Реформи Людовика IX.
27. Суспільний і державний лад в період станово-представницької монархії у Франції.
28. Суспільний і державний лад в період абсолютної монархії у Франції.
29. Джерела та основні риси права феодальної Франції.
30. Особливості утворення і розвитку держави і права у феодальній Німеччині.
31. Особливості суспільного і державного ладу феодальної Німеччини.
32. Характеристика Золотої Булли 1356 року.
33. Основні риси права за Саксонським зерцалом.
34. Основні риси права за Кароліною.
35. Виникнення і розвиток Арабського Халіфату.
36. Особливості суспільного і державного ладу Арабського Халіфату.
37. Джерела мусульманського права.
38. Основні риси мусульманського права.
39. Формування Московської держави. Суспільний і державний лад.
40. Характеристика Судебника 1497 року.
41. Цивільне право за Соборним Уложенням 1649 р.
42. Кримінальне право та процес за Соборним Уложенням 1649 р.
43. Причини та особливості англійської революції середини XVII ст.

44. Класи і партії у англійській революції середини XVII ст.
45. Основні етапи англійської революції середини XVII ст.
46. “Інструмент управління” в Англії.
47. “Habeas Corpus Act” 1679 р.
48. “Славетна” революція в Англії. Білль про права 1689 р. Акт про престолонаслідування, 1701 р.
49. Формування кабінету міністрів в Англії. Прецедент 1742 р.
50. Виборчі реформи 1832 та 1867 рр. в Англії. Виникнення політичних партій в Англії.
51. Декларація незалежності США, 1776 р.
52. Статті конфедерації США, 1781 р.
53. Основні риси Конституції США, 1787 р.
54. Перший цикл поправок до Конституції США (Білль про права).
55. Суть американського федералізму.
56. Передумови французької революції кінця XVIII століття у Франції, основні її етапи.
57. Декларація прав людини і громадянина Франції, 1789 року.
58. Основні риси Конституції Франції 1791 року. Проголошення республіки.
59. Суть політики Якобінської диктатури. Основні риси Конституції 1793 р.
60. Директорія. Основні риси Конституції 1795 р.
61. Консульство й імперія Наполеона.
62. Цивільний кодекс Франції 1804 року.
63. Реставрація Бурбонів. Хартії 1814 і 1830 рр.
64. Виникнення другої республіки у Франції. Державний лад.
65. Державний переворот 1851 р., виникнення другої імперії у Франції та її падіння.
66. Особливості державного розвитку Німеччини першої половини XIX ст. Реформи у Пруссії.
67. Основні риси Конституції Німеччини 1871 р.
68. Цивільне уложення Німеччини 1900 р.
69. Державний і суспільний лад Японії після революції Мейдзі.
70. Основні риси Конституції Японії 1889 року.
71. Паризька комуна: державний лад та соціально-економічне законодавство.
72. Державний і політичний режим Третьої Республіки у Франції.
73. Відміна кріпосного права у Росії. Реформи 70-80х рр.
74. Революція 1905-1907 р.р. у Росії. Виникнення Державної Думи і Державної Ради.
75. Лютнева 1917 року революція у Росії і повалення монархії. Перший з'їзд Рад і його рішення.
76. Переворот 25 жовтня 1917 року і виникнення Ради народних комісарів. Розгін Установчих зборів.
77. Основні риси Конституції РРФСР 1918 року.
78. Джерела права в перші роки радянської влади.
79. Революція у Німеччині та утворення Веймарської республіки. Конституція 1919 р.
80. Прихід фашистів до влади у Німеччині. Суспільний лад і механізм фашистської диктатури.
81. Розгром фашистської Німеччини. Утворення ФРН і НДР.

82. Особливості розвитку держави і права США у першій половині XX століття. Поправки до Конституції.
83. Розвиток суспільного і державного ладу Франції у 20-30-х роках XX століття. Виникнення Народного фронту і його політика.
84. Падіння режиму Третьої Республіки у Франції і виникнення Четвертої Республіки. Конституція 1946 року.
85. Падіння Четвертої республіки і виникнення режиму П'ятої республіки у Франції. Основні риси Конституції 1958 р.
86. Особливості суспільного і державного розвитку Англії першої половини XX століття.
87. Основні положення Вестмінстерського статуту 1931 року.
88. Виникнення і розвиток незалежних держав у Східній і Південно-Східній Європі після першої світової війни.

4. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Закони вавилонського царя Хаммурапі

2 години

Питання

1. Виникнення і розвиток держави і права у Стародавньому Вавилоні. Державний лад Вавилону в період правління царя Хаммурапі.
2. Правове становище основних груп населення у Стародавньому Вавилоні.
3. Джерела та характерні риси законів царя Хаммурапі.
4. Право зобов'язань за законами царя Хаммурапі:
  - а) договір купівлі-продажу;
  - б) договір найму;
  - в) договір позики;
  - г) договір оренди та інші.
5. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин.
6. Кримінальне право (злочини та покарання) за законами царя Хаммурапі.
7. Судові органи та основні риси судового процесу.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте основні риси “азіатського способу виробництва.
2. Чим “азіатський” тип держави відрізняється від класичної рабовласницької держави?
3. Яке значення мав географічний фактор в утворенні держав Стародавнього Сходу?
4. Коли і за яких умов у Межиріччі сформувалася перша централізована держава?
5. Охарактеризуйте місцеву адміністрацію та державний апарат держави шумерів.
6. Із яких верств складалося вавілонське суспільство?
7. Хто такі тамкари?
8. Охарактеризуйте правовий режим майна “ілку”.
9. Чи практикували вавілоняни усиновлення?
10. Які пережитки родового ладу зберігалися в Законах Хаммурапі?
11. За якою системою розміщені правові норми Законника Хаммурапі?

Реферати

1. Поняття східної деспотії: загальні риси та особливості.
2. Право власності за законами царя Хаммурапі.

Глосарій

Авілум – знать, вищі царські службовці Стародавнього Вавилону, дослівно “син людини”.

Баірум (редум) – так називались особи, що знаходилися на військовій службі у Стародавньому Вавилоні

Вардум – раб у Стародавньому Вавилоні

Декум як і луббутум військовий начальник у Стародавньому Вавилоні

Делікт – правопорушення, яке спричинило майнову чи немайнову шкоду особі і тому є підставою для відповідальності. Відповідальність із заподіяння шкоди

Евікція – позбавлення покупця володіння річчю за судовим рішенням на основі речового позову власника чи уповноваженої особи

Звичаєве право – сукупність звичаїв, санкціонованих державою в якості загальнообов’язкових правил поведінки

Ілку – майно, надане за державну та військову службу у Стародавньому Вавилоні воїнам, чиновникам

Кудурру – у Стародавньому Вавилоні монумент з каменя, на якому записували привілеї по звільненню від податків, військової служби, трудових повинностей царських слуг, великих землеволодільців, вождів племен і храмів у відповідь на їх політичну лояльність до царської влади

Луббутум - військовий начальник у Стародавньому Вавилоні

Лугаль – монарх у Стародавньому Вавилоні. Титул правителів ряду найдавніших держав у Месопотамії

Мушкенум – сл.ужбовці нижчого рангу у Стародавньому Вавилоні, дослівно “покірні”, “які б’ють чолом”

Нубанда – старший чиновник у Стародавньому Вавилоні, управитель палацу, функції якого багато в чому збігалися з давньоєгипетським джаті

Об’єктивне ставлення – поширений у Стародавньому та Середньовічному праві принцип відповідальності без вини, за вину іншої особи

Ордалії – форма отримання судового доказу, коли винуватість визначалась за допомогою випробування водою, вогнем, хрестом та ін. чи судовим двобоєм. Так званий “божий суд”

Рабіанум – глава (староста) сільської громади, якого призначали в Стародавньому Вавилоні

Таліон – принцип рівної відплати за вчинене (“око за око, зуб за зуб”), що застосовувався, як правило, тільки у відношенні до осіб рівного соціального становища

Тамкар – державний торговий агент і збирач податей у Стародавньому Вавилоні, купець, лихвар, позичкодавець і виконавець окремих царських доручень

Шакканаккум – чиновник у Стародавньому Вавилоні, який здійснював адміністративну і судову владу у межах області. Був відповідальний за збір податків

Шамалум – у Стародавньому Вавилоні агенти, які знаходились на царській службі і виконували торгівельні та лихварські операції, помічники тамкарів (купців)

Література

Основна:

№№ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова:

1. Авдиев В.И. История древнего Востока. – М.,1953.
2. Государство и социальные структуры на древнем Востоке: Сборник статей. – М.,1989.
3. Дандамаев М.А. Рабство в Вавилоне. – М.,1974.
4. Древний Вавилон. – Смоленск,2001.
5. Дьяконов И.М. Общественный и государственный строй Древнего Двуречья. Шумер. – М.,1959.

6. Жидков О.А. История государства и права Древнего Востока. – М.,1963.
7. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.,1996.
8. Крамер С. История начинается в Шумере. – М.,1991.
9. Крашенинникова Н.А. История права Востока. – М.,1994.
10. Ламберт-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации. Ближний Восток и Мезоамерика. – М.,1992.
11. Скрипилев Е.А. Основные черты права Древнего Востока (Законы Хаммурапи). – М,1964.
12. Якобсон В.А. Некоторые проблемы исследования государства и права древнего Востока // Народы Азии и Африки. – 1984. - №2,3.
13. Якобсон В.А. Возникновение писаного права в Древней Месопотамии // ВДИ. – 1984. - №4.
14. Якобсон В.А. «Кража» и «грабеж» по законам Хаммурапи // Палестинский сборник. – Вып. 26. – М.,1978.

Тема 2. Дхармашастра Ману (Законы Ману)

2 години

Питання

1. Загальна характеристика Законів Ману.
2. Регулювання майнових відносин.
3. Регулювання шлюбно-сімейних відносин.
4. Злочини та покарання.
5. Судовий процес.

Контрольні питання

1. Коли і за яких умов сформувалась держава в Індії?
2. Назвіть особливості державного ладу Індії.
3. Чим обумовлений соціальний поділ населення?
4. Яка відмінність між «двічі народженими» і «один раз народженими»?
5. Який титул мав правитель Індії?
6. Порівняйте договір позики за законами царя Хаммурапі і Законами Ману.
7. Порівняйте соціальну структуру Стародавнього Вавилону та Стародавньої Індії, зробіть висновки.
8. Чи можна стверджувати, що жінка у Стародавньому Вавилоні розглядалася виключно як об'єкт опіки зі сторони чоловіка?
9. Які категорії людей виключались з категорії власників і чому?
10. Чи було відоме Законам Ману набуття права власності за давниною володіння?
11. Якими релігійними способами забезпечувалось виконання Законів Ману?

Реферати

1. Місце і роль Артхашастри у правовій системі Стародавньої Індії.

Основні поняття

Арії - племена, що захопили в середині II тис до н.е. півострів Індостан та утворили перші держави
 Артхашастра - політичний трактат Стародавньої Індії щодо державного управління епохи Маур'їв

Брахмани - жерці у Стародавній Індії. Тільки брахмани мали право тлумачити та проповідувати релігійне вчення, займатися управлінням. Займали особливе положення в суспільстві, звільнялися від податків, повинностей, тілесних покарань. Відносились до першої найбільш привілейованої варни

Вайшия - члени третьої нижчої варни Індії. До неї відносилися основна маса трудового люду: торговці, землероби, ремісники

Варни - замкнені, спадкові соціальні прошарки суспільства у Стародавній Індії. Їх було чотири, а саме: брахмани (жерці), кшатрії (царі та воїни), вайшиї (селяни, ремісники, торговці) та шудри (слуги)

Гана - як і сангха, община, місто-держава у Стародавній Індії

Даса - нижча залежна категорія населення у Стародавньої Індії (в основному раби)

Дравіди - перші жителі на території Індії. Корінні жителі Індостану

Дхарма - вищий релігійно-моральний припис чи сукупність релігійних та юридичних норм для членів кожної варни у Стародавній Індії, їх права та обов'язки. Дхарма, як звід правил і норм поведінки, як основний регулятор суспільних відносин була обов'язковою для кожного правдивого індуса

Епітімія - релігійне покарання за порушення церковних канонів, вказівок священників у вигляді посту, довгих молитов

Кшатрій - військово-служила знать, військова верхівка, військова аристократія у Стародавній Індії, які відносились до другої варни двічінароджених

Мантрини - у Стародавній Індії вищі сановники, радники монарха

Мантрипарішад - у Стародавній Індії дорадчий орган при правителі

Пурохіта - головний придворний жрець у Стародавній Індії

Раджа - титул індійського царя

Рецидив - той, що повертається – злочин, скоєний повторно однією особою

Саті - архаїчний звичай ритуального самоспалення вдови в Стародавній Індії

Чандали - відвернені у Стародавній Індії. Походили від шлюбів брахманів та шудр. Їм на дозволяли жити разом з усіма у поселенні. Основне їх заняття підготовка небіжчиків до поховання. Носили одяг державних злочинців

Шудра - нижча варна у Стародавній Індії. Категорія слуг, найманих працівників, батраків. Їхній головний обов'язок полягав у служінні трьом вищим варнам (двічінародженим).

Література

Основна:

№№ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Авдиев В.И. История древнего Востока. – М.,1953.
2. Вигасин А.А. «Уста о рабах» в Артхашастре Каутильи // ВДИ. – 1976. - №4.
3. Государство и социальные структуры на древнем Востоке: Сборник статей. – М.,1989.
4. Жидков О.А. История государства и права Древнего Востока. – М.,1963.
5. Ильин Г.Ф. Основные проблемы рабства в Древней Индии // История и культура Древней Индии. – М.1963.
6. Крашенинникова Н.А. Индусское право: история и современность. – М.,1982
7. Крашенинникова Н.А. История права Востока. – М.,1994.

8. Кудрявцев М.К. Кастовая система в Индии. – М., 1992.
9. Кузнецов А.А. Эволюция индийской касты. – М., 1983.
10. Самозванцев А.М. Правовой текст дхармашастры. – М., 1991.
11. Якобсон В.А. Некоторые проблемы исследования государства и права древнего Востока // Народы Азии и Африки. – 1984. - №2,3.

Тема 3. Закони XII таблиць

2 години

Питання

1. Історія створення Законів XII таблиць, їх загальна характеристика.
2. Правове становище окремих груп населення Стародавнього Риму за Законами XII таблиць.
3. Шлюбно-сімейне право.
4. Речове та зобов'язальне право.
5. Злочини та покарання.
6. Суд та судовий процес.

Контрольні питання

1. Які реформи провів Сервій Туллій?
2. Порівняйте реформи Солона в Афінах та Сервія Туллія в Римі. Що спільного, що відмінного?
3. Яким трьом статусам мала відповідати правоздатна особа, громадяни Стародавнього Риму?
4. Яка відмінність між куріатними, центуріатними та трибутними коміціями?
5. Які акти називались “сенатус-консультами”?
6. Коли і за яких обставин були створені Закони XII таблиць.
7. Якою була форма викладу правових норм у Законах XII таблиць.
8. Яка різниця між агнатами і когнатами?
9. Чи може одна особа одночасно бути когнатом та агнатом свого батька?
10. Які види спадкування згадуються у Законах XII таблиць?
11. Що таке сервітут?
12. Що таке манципація? В чому полягає її юридичний та соціальний зміст?
13. Які види зобов'язань згадують Закони XII таблиць?
14. Які злочини та покарання відомі Законам XII таблиць?
15. Знайдіть у Законах XII таблиць застосування принципів таліону та композиції.

Реферати

1. Батьківська влада у Стародавньому Римі.
2. Порівняльна характеристика джерел права періоду Республіки та імперії.

Основні поняття

Агнати - особи, що були під владою домовладки, родичі за законом у Стародавньому Римі

Вердикт - **1)** рішення присяжних засідателів про винуватість чи невинуватість підсудного у кримінальному процесі деяких держав; **2)** у широкому розумінні – судження, висновок про щось.

Віндикаційний позов - особлива форма подання позову або претензії на якусь річ; у цивільному праві позов власника чи особи, що володіє майном на законних підставах, про витребування його з чужого незаконного володіння

Власність бонітарна (преторська) - власність у Стародавньому Римі, яка була заснована на преторському праві. Ця власність не визнавалася цивільним (квіритським) правом, оскільки при набутті речі не дотримувався обряд манципації, потрібна була лише добра совість набувачів. Претор фактично закріплював набуті без формальних процедур речі у складі майна покупців

Децемвіри - у Стародавньому Римі колегія з 10 осіб, яка вирішувала аграрні, культові, судові справи. У 451 р. до н.е. децемвірі склали текст Законів XII таблиць

Домінат - необмежена монархія у Стародавньому Римі, військово-деспотична влада імператора (284 – 476 рр.)

Едикти магістратів - джерело римського права в період республіки, нормативні акти консулів, преторів та інших магістратів

Інтерцессія - **1)** У Стародавньому Римі право посадових осіб призупиняти постанови та дії інших рівних їм чи нижчих посадових осіб. Особливе значення мала інтерцессія народних трибунів; **2)** у цивільному праві – приєднання до договору на стороні боржника (прийняття на себе чужого боргу, поручительство і т.ін.)

Квирити - самоназва римлян-патриціїв, які, за легендою, мали предка Ромула-Квирита

Клієнти - у Стародавньому Римі вільна особа, яка віддалася під покровительство патрона і знаходиться у залежності від нього, форма вассалітету

Когнати - в римському праві кровні родичі по прямій та боковій лінії, рідство по крові, а не юридичне

Колонат - форма залежності сільського населення (колонів) від великих землевласників

Коміції - народні збори в Стародавньому Римі в період республіки (куріатні, центуріатні, трибутні)

Консули - два вищих магістрати в період республіки у Стародавньому Римі, обирались на один рік у центуріатних коміціях

Манципація - урочистий спосіб відчуження речей, які підлягають манципації (особливо коштовних) речей за допомогою особливої формальної процедури в присутності п'яти свідків чи претора

Нексум - найдавніша форма договору займу, забезпеченням якого виступала особа боржника

Патерфаміліас - батько родини, господар, владі якого підпорядковується решта членів сім'ї

Патриції - родова аристократія у Стародавньому Римі

Перегрин - чужоземець на противагу громадянину Стародавнього Рима, представник завойованої країни чи підданий іноземної держави, який не мав цивільних прав до 212 р. (Едикт Каракалли)

Плебеї - один з вільних станів Стародавнього Риму. Походження їх залишається спірним. Вели боротьбу з патриціями до III ст. до н.е. за свої права

Понтифіки - члени важливішої жрецької колегії у Стародавньому Римі (зберігали і тлумачили закони, релігійні обряди, тощо)

“Право народів” - у Стародавньому Римі класичного періоду правова система, створена для регулювання відносин з участю іноземців (перегринів). Претори

перегринів не були пов'язані нормами цивільного права у своїй правотворчості. "Право народів" було найбільш розвинутою та вдосконаленою частиною римського права

Принципат - форма державного правління у Стародавньому Римі, перехідна від республіканської до монархічної (27 р до н.е. – 284 р. н.е.)

Рекс - до 510 р. до н.е. у Стародавньому Римі титул царя і також вищого сановника

Сенатус-консульти - постанови сенату у Стародавньому Римі, що мали силу закону

Сервітут - інститут речового права, розроблений у Стародавньому Римі. Передбачав можливість користування у певних межах чужою власністю (право проходу, проїзду по ділянці сусіда, водопою з водоймища, що знаходився у чужій власності), а також обмеження прав власника розпоряджатися своєю річчю (право на вид, на світло, обмеження меж забудови, насадження дерев на сусідній ділянці і т.ін.)

Сецесія - у Стародавньому Римі демонстративний відхід плебеїв у 494, 449 рр. до н.е. із складу римської общини та вихід за межі міста Рим, що робило місто фактично беззахисним. Своєрідна форма боротьби плебеїв з патриціями за свої права

Триби - **1)** три племені, з яких складалась римська патриціанська община при первісному ладі; **2)** адміністративно-територіальний округ у Стародавньому Римі за реформою Сервія Тулія

Узуфрукт - право довічного користування чужим майном та доходами від нього, за умови не проводити суттєвих змін

Центурія - **1)** військовий підрозділ у Стародавньому Римі, частина легіону; **2)** об'єднання римських громадян одного з майнових розрядів

Література

Основна

№№1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Андреев М. Недвижимая собственность в Риме до XII таблиц // ВДИ. – 1955. - №1. – С.142-146.
2. Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения. – М.,1989.
3. Гюнтер Р. К развитию социальной и имущественной дифференциации в древнейшем Риме // ВДИ. – 1959. - №1. – С.52-83.
4. Ливий Тит. Истрия Рима от основания города: В 3-х т. – Т.1. – М.,1989; Т.2. – М.,1992.
5. Омельченко О.А. Основы римского права. – М.,1992.
6. Дрожжин В. Правосудие в Древнем Риме // Российская юстиция. – 1984. - №10.
7. Ткаченко В.В. Лекції з історії розвитку державно-правових відносин у давньогрецькій та давньоримській цивілізаціях. – К.,2005.

Тема 4. “Салічна правда” франків

2 години

Питання

1. Походження та розвиток франкської держави і права.
2. Суспільний і державний лад франків.
3. Право власності і право зобов’язань за “Салічною правдою”.
4. Шлюбно-сімейне право.
5. Кримінальне право.

Контрольні питання

1. Назвіть характерні риси та основні види феодальної держави.
2. Назвіть характерні риси феодального права.
3. Де і коли утворилася держава франків?
4. У яких відносинах перебували між собою васал і сеньйор?
5. Чим була викликана реформа Карла Мартелла? Її вплив на формування ранньофеодального суспільства.
6. За якого правителя Франкська держава досягла найвищого розвитку?
7. Коли відбувся розпад імперії Карла Великого? Наслідки цього процесу.
8. Що таке ордалії?
9. Що таке аффатомія?
10. Що таке аллод?
11. Назвіть дві правлячі династії у державі франків.
12. Які джерела Салічної правди Вам відомі?
13. Чому Салічна правда майже не містить норм зобов’язального права?
14. Які загальні поняття кримінального права містить Салічна правда?
15. Від яких фактичних обставин справи залежали характер та міра кримінальної відповідальності?
16. Який вид судового процесу фіксує Салічна правда?

Реферати

1. Реформи Карла Мартелла. Їх значення та вплив на формування ранньофеодального суспільства.
2. Судовий процес за “Салічною правдою” (процесуальні відносини сторін до суду, виклик до суду, види доказів і т.ін.).

Основні поняття

Абсолютизм - форма правління в пізньо-феодальних державах, при якій влада в країні неподільно, необмежено належить монарху (царю, імператору, королю, курфюрсту), який є одноособовим законодавцем, главою адміністрації, очолює збройні сили, фактично керує судом, державною релігійною системою

Аллод - спадкова, вільно відчужувана земельна власність франків, які вийшли з общини (марки), вільна від повинностей

Архікапелан - один із міністеріалів, що очолював двірцеве духовенство у франків

Аффатомія - публічний символічний акт передачі майна в давньогерманському праві, який представляв собою своєрідний договір дарування на користь третьої особи з елементами спадкування за заповітом (див. Салічну правду)

Бенефіціарій - власник земельного наділу на праві бенефіція

Бенефіцій - **1)** у Стародавньому Римі різноманітні пільги, пожалування імператорів, в основному, матеріально-фінансового характеру; **2)** у Західній Європі в період раннього середньовіччя умовне пожалування короля за несення на його користь служби військової чи адміністративної. Відмова від служби чи зрада королю тягли за собою втрату бенефіція

“Березневі поля” - щорічні огляди франкського війська, що проводились у березні

Варварські правди - записи звичаєвого права германських племен, складені між V – IX ст. Відомі Салічна, Бургундська, Алеманська, Вестготська правди та ін. До них за характером наближається й Руська правда

Васал - у феодальних країнах землеволоділець, підпорядкований сюзерену, зобов'язаний нести на його користь різноманітні повинності

Вергельд - грошовий штраф за вбивство вільної людини, передбачене варварськими правдами, в тому числі Салічною

Вікарій - **1)** глава сотні у франків, підпорядкований графу; **2)** заступник духовної особи в єпископствах, приходах, монастирях; **3)** католицька церква називає папу римського «вікарієм Ісуса Христа»

Двіревий граф - у Франкській державі одна з вищих посад, основними обов'язками були: розгляд справ, керівництво судовими поєдинками, нагляд за виконанням судових вироків

Домен - королівське спадкове володіння у країнах Західної Європи у середні віки

Дофін - титул спадкоємця престолу у Франції з середини XIV ст. до 1830 р.

Імунітетні грамоти - у феодальній державі (напр., у державі франків з VII ст.) королівські документи, які надавали феодалам на певних територіях права на незалежність (повну або часткову) від державної влади у судових, податкових, адміністративних та інших справах. Подібні грамоти, які звільняли імуністів від державної юрисдикції, давали їм повновладдя над своїми селянами. Території, на які поширювалась дія цих грамот, називались імунітетними округами

Камерарій - **1)** одна з вищих посадових осіб у Франкському королівстві, скарбник; **2)** у феодальній Англії один з головних управителів королівського двору, відав надходженнями в скарбницю і палацовим майном

Канонічне право - сукупність релігійно-правових приписів, які регулювали відносини всередині церковної організації, а в феодальній державі – також між церквою та світськими особами, сімейні відносини. Джерелами канонічного права були священне писання, постанови церковних соборів, нормативні акти пап (булли, конституції, енцикліки). Канонічне право зробило суттєвий вплив на світське право

Капітулярії - законодавчі постанови франкських королів

Комендація - спосіб закріпачення франкських селян, що передбачав передачу господарю право власності на землю та виконанню ряду повинностей в обмін на заступництво господаря

Композиція - грошове відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому внаслідок злочину

Лити - 1) напіввільне населення Франкського королівства; 2) категорія селянства в середньовічній Німеччині

Майордом - вища посадова особа, управитель королівського палацу у Франкському королівстві за Меровінгів

Марка - сільська громада в германців

Міністеріали - вищі посадові особи, що знаходилися на службі короля у Франкському королівстві, поєднували функції щодо управління королівським господарством та адміністративне управління і суд

Паги - адміністративні одиниці у франкській державі. На чолі знаходився граф, який мав у підпорядкуванні військовий загін та ополчення. Паги поділялись на сотні і очолювали їх на півночі – центенарії, а на півдні – вікарії

Партикуляризм права - стійкий становий і територіальний розподіл права (ленне, міське, земське), відсутність цілісної національної системи права, що було особливо характерно для середньовічної Німеччини

Прекарій - акт передачі в умовне володіння (тримання) земельної ділянки на основі договору, що укладається між феодалом і селянином на прохання останнього в обмін на заступництво і зобов'язання несення традиційних повинностей (особистих і майнових). Одна з форм закабалення вільних селян у Франкській державі.

Прекарій дарований – передача селянином своєї землі сеньйору й отримання її назад разом з додатковою земельною ділянкою.

Прекарій наданий – договір про передачу сеньйором земельної ділянки на умовах володіння безземельному чи малоземельному селянину, що поновлювався кожні п'ять років.

Прекарій, що повертається – акт передачі сеньйору з ініціативи селянина власної земельної ділянки й отримання його назад як умовне володіння з правом викупу (звичайно протягом семи років)

Рахінбурги - сім членів виборного суду сотні у Франкському королівстві, знавці місцевих звичаїв, які утворювали суд сотні

Рецепція - у широкому сенсі усвідомлене запозичення і освоєння багатства чужої культури з метою збагачення власної. Під рецепцією у вузькому сенсі розуміється використання системи римського права в деяких країнах Західної Європи, особливо в Німеччині, що почалася в XII ст. і досягла найвищого підйому в XV-XVI ст. На відміну від феодальних систем права, які суперечили одна одній, римське право як право суспільства з товарним виробництвом краще відповідало потребам ранньокапіталістичного розвитку і абсолютистської держави.

Салічний принцип - правило Салічної правди про спадкування аллода по чоловічій лінії, що з початку XIV ст. стало трактуватися як правило престолонаслідування у Франції

Секуляризація - відчуження церковного майна, земель, передача їх у світське управління. Одну з перших секуляризацію в історії здійснив у VIII ст. У державі франків майордом Карл Мартелл, перетворивши частину церковних земель у бенефіції. Великих форм набула секуляризація у XVI ст. за часів Реформації

Скабіни - члени суду сотні у Франкському королівстві

Співприсяжники - вид судового доказу у франків. Співприсяжники не є свідками. Вони підтверджують добру репутацію обвинуваченого.

станово-представницька монархія - форма правління у державах періоду розвинутого феодалізму. Монархи за цієї форми правління спирались на органи, які формувались з представників різних станів

Сюзерен - у Західній Європі у середні віки великий феодал – верховний сеньйор території (король, герцог, князь), який був государем по відношенню до залежних від нього васалів. Його влада була заснована на пожалуванні ним васалу феодалу

Тезаурарій - державний скарбник у державі франків

Тунгін - виборний суддя. Голова невеликої адміністративної одиниці – сотні у франків, а також голова суду рахінбургів

Феод - спадкоємне земельне володіння в середньовічній Західній Європі, подароване сеньйором своєму васалу на умові несення служби (військової, адміністративної й ін.) чи сплати встановлених звичаєм внесків

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Грацианский Н.П. О материальных взысканиях в Варварских правдах // Из социально-экономической истории западно-европейского средневековья. – М.,1960.
2. Гуревич А.Л. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М.,1970.
3. Ильин А.В., Морозова С.А. Из истории права. – СПб.,1996.
4. Колесницкий Н.Ф. Феодальное государство (V-XV вв.). – М.,1967.
5. Корсунский А.Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. – М.,1963.
6. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). – М.,1984.
7. Лебек С. Происхождение франков. V-IX вв. – М.,1993.
8. Малов В.Н. Меровинги // Вопросы истории. – 2000. - №6.- С.150-158.
9. Неусыхин А.И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI-VII вв. – М.,1956.
10. Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. – М.,2003. – С.216-282.
11. Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. – М.,2003. – С.216-282.
12. Салическая правда / Пер. Н.П. Грацианского. – М.,1950
13. Соколова А.М. Варварские правды. – Чита,1969.
14. Турский Г. История франков. – М.,1987.

Тема 5. Утворення та розвиток феодальної держави в Англії.

2 години

Питання

1. Суспільний лад та державний устрій в англосаксонський період.
2. Зміни у суспільному ладі та державному устрою після завоювання Англії Вільгельмом Норманським.
3. Історичні умови прийняття Великої Хартії вольностей. Правовий стан різних груп населення Англії за Великою Хартією вольностей:
4. Суспільний та державний лад у період становопредставницької монархії. Створення парламенту.
5. Суспільний та державний лад у період абсолютизму.

Контрольні питання

1. Які племена були першими поселенцями Британського архіпелагу?
2. Охарактеризуйте вплив нормандського завоювання на розвиток Англії.
3. Поясніть вислів «Васал мого васала – мій васал».
4. Порівняйте розвиток феодалізму в Англії і на континенті. В чому полягають особливості англійського розвитку?
5. Які відмінності у правовому статусі ерлів та керлів?
6. Коли в Англії було утворено парламент?
7. Кого у феодальній Англії називали джентрі?
8. Які повноваження Зоряної палати?
9. Які джерела права феодальної Англії?
10. Яка відмінність між барристерами та соліситорами?
11. Коли вперше був скликаний парламент в Англії?
12. Коли склалась сучасна структура англійського парламенту?
13. Інтереси яких осіб перш за все забезпечувала «Велика Хартія вольностей»?
14. Що таке рельєф? Який його розмір Хартія вважала справедливим?
15. Яке значення мало введення загальної міри та ваги?
16. На які традиційні категорії поділялися злочини у Середньовічній Англії?
17. Розтлумачте поняття «загальне право» та «право справедливості» в Англії.

Реферати

1. Зміст і значення реформ Генріха II.
2. Порядок формування, структура і діяльність парламенту в Англії.

Основні поняття

Баристер - бар'єр в залі суду, за яким знаходяться судді, а також адвокат. Представник однієї з адвокатських професій у Великій Британії (на відміну від соліситера). Баристер має право виступати в усіх судових процесах, надавати висновок по найбільш складним юридичним питанням

Бейліф - у середньовічній Англії представник королівської адміністрації в сотні (адміністративно-територіальна одиниця між графством та общиною), у XIII ст. помічник шерифа

Васал - у феодальних країнах землеволоділець, підпорядкований сюзерену, зобов'язаний нести на його користь різноманітні повинності

Велика хартія вільностей - акт, підписаний королем Іоанном Безземельним у 1215 р., в Англії вважається офіційно першим конституційним актом

Вестмінстер - **1)** адміністративний округ у складі Лондона (Велика Британія). Місце розташування королівської резиденції, парламенту та інших урядових установ.; **2)** синонім парламенту Англії

Віллани - категорія феодално-залежного селянства, які були особисто вільними держателями землі у Західній Європі і сплачували на користь сеньйора оброк
Вільгельм I Завойовник,

Джентрі - нове дворянство в Англії в XVI-XVII ст., формування якого відбувалось паралельно з процесом позбавлення землі селян

Ерли - родова знать, старійшини у в донормандській Англії (VII ст.). на IX ст. злились з тенами. З XI ст. титул ерли відповідав титулу "граф"

Загальне право - **1)** у широкому розумінні – особлива правова родина англосаксонського права, яка протиставляється правовій сім'ї романо-германського (континентального чи цивільного) права й іншим правовим сім'ям світу; **2)** у більш вузькому змісті – правова система, що історично склалася в середньовічній Англії з рішень королівських (вестмінстерських) судів, яка протиставлялася статутному (парламентському) праву і праву справедливості; **3)** буквально – правова система Англії, що склалася як підсумок нормандського завоювання 1066 р., тобто саме як загальна, уніфікована система всієї країни, яка протиставлялася окремим нормативно-правовим актам і локальним нормам і звичаям; **4)** англійська правова система, вільна від впливу римського права та заснована за своїм походженням та джерелами на прецедентному праві, яке створюється судами в процесі здійснення своєї діяльності. Це значить, що рішення, яке виноситься по будь-якій справі, є обов'язковим для всіх судів рівної та нижчої інстанції при розгляді аналогічних справ. Право США, засноване на англійському праві, також відноситься до цієї групи

Зоряна палата - була створена в Англії у період абсолютизму (1487 р.) як надзвичайний судовий орган, спеціальне відділення Таємної ради. Зоряна палата була зброєю для боротьби з противниками сильної королівської влади

Кельти - племена Галлії і частково північної Італії, яких римляни називали галлами

Керли - вільні селянини-общинники у англів і саксів

Книга страшного суду - звід, складений на основі матеріалів, які було отримано в результаті загального поземельного перепису в Англії, проведеної Вільгельмом Завойовником у 1086 р. Перепис дав можливість більш правильно стягувати поземельний податок

Королівська курія - у феодалній Англії вищий орган центрального управління, який складався з наближених короля

Манор - феодалне помістя у середньовічній Англії

Місдімінор - в Англії провина (дрібний кримінальний злочин), виділений з фелонії, за здійснення якого не могла бути призначена страта та конфіскація майна

Палата громад - нижня палата англійського парламенту, у середньовіччі складалась з лицарів, які представляли графства, та з городян

Палата лордів - верхня палата англійського парламенту, утворена у 1343 р. До її складу входили духовні та світські лорди. З кінця XIV ст. членство у палаті лордів стало спадковим

Парламент - 1) у Західній Європі XII – XIII ст. урочисті збори, які скликались королем; 2) англійський парламент вперше був скликаний у 1265 р. Був вищим станово-представницьким органом. З середини XIV ст. складається з двох палат
Пери - 1) великі феодала у Франції й Англії, що формально були васалами короля, але фактично вважали себе рівними йому; 2) члени Палати лордів англійського парламенту

Прецедент - попереднє рішення судового чи адміністративного органу, яке використовується у подальшій практиці при вирішенні аналогічних питань.
Джерело англосаксонського права

Рел'єф - феодальний платіж сеньйору за право відчужувати феод без його згоди чи вступити у володіння ним у порядку спадкування

Соліситор - у Великій Британії представник однієї з адвокатських професій: адвокат, який веде справи у судах графств та готує матеріали для баристерів. Виконує функції також юрисконсультів

Спікер - голова палати общин англійського парламенту

Суд присяжних - суд, до складу якого, окрім постійних суддів, входить окрема колегія присяжних засідателів (непрофесійних суддів). Судді вирішують питання права (кваліфікація злочину, міру покарання), присяжні – факта (чи винуватий підсудний, чи правомірний позов). На підставі вердикту присяжних судді виносять вироки. Один з найбільш демократичних інститутів судової системи. Виник и сформувався в Англії у XII – XV ст., звідки і поширився по всьому світу

Тризн - в Англії у XIV ст. найтяжчий кримінальний злочин, виділений з фелонії в особливу категорію. Виділяли два види: «велика зрада» - проти короля та членів його родини, державного управління, чиновників, суддів та ін.; «мала зрада» - вбивство чоловіка дружиною, слугою господаря та ін. У подальшому тризн став означати державну зраду

Уітангемот (вітангемот)- рада знаті об'єднаного королівства англосаксів у VII-VIII ст., рада вітанів (“мудрих”)

Фелонія - категорія тяжких злочинів у кримінальному праві Англії, за які карали стратою чи оголошенням поза законом з конфіскацією майна злочинців на користь їхніх лордів

Феодалізм - суспільно-економічний лад (формація), що базується на позаекономічному примусі та експлуатації праці залежних селян та ремісників

Шериф - 1) у середньовічній Англії – представник короля у графстві, який мав вищу фінансову, судову, військову та політичну владу в графстві; 2) у сучасних Великобританії, Ірландії, США – адміністративно-поліцейські посадові особи

Щитові гроші - в феодальних країнах грошова компенсація, яку виплачували васали на користь короля замість виконання військової служби

Література

Основна

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

- Барг М.А. Исследования по истории английского феодализма в XI-XIII вв. – М.,1962.
Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М.,1998.
Гутнова Е.В. Английское феодальное государство в XIV-XV вв. – М.,1987
Гутнова Е.В. Происхождение английского парламента. – М.,1960.
Дмитриева О.В. У истоков английского парламентаризма // Британия и Россия. – М.,1997.
Кирилфи А. Источники английского права // История права: Англия и Россия. – М.,1990.
Крашенинникова Н.А. Великая хартия вольностей 1215 г. (Современная интерпретация) // Вестник МГУ. Серия «Право». – 2002. - №3.
Левицкий Я.А. Город и феодализм в Англии. – М.,1987.
Лисневский Э.В. История феодального государства и права Англии. – Ростов-на-Дону,1981.
Мортон А.Л. История Англии. – М.,1950.
Памятники истории Англии XI-XIII вв. / Пер. Д.М. Петрушевского. – М.,1986.
Петрушевский Д.М. Очерки из истории английского государства и общества в средние века. – М.,2003.
Петрушевский Д.М. Очерки из истории средневекового общества и государства. – М.,2003.
Репина Л.П. Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV в. – М.,1979.
Страхов Н.Н. Государство и право феодальной Англии. – Х.,1964.
Черниловский З.М. Великая хартия вольностей // Вопросы политической организации рабовладельческого и феодального общества. – Свердловск,1984.
Черчилль У. Рождение Британии. – Смоленск,2002.
Штокман В.В. История Англии в средние века. – СПб.,2000.

Тема 6. Французский Цивильный кодекс 1804 р.

2 години

Питання

1. Історія створення Цивільного кодексу Франції 1804 р., його джерела, система, основні принципи.
2. Загальна характеристика книги I «Про осіб». Фізичні особи за Цивільним кодексом 1804 р.
3. Загальна характеристика книги II «Про майно та різні видозміни власності». Основні інститути речового права.
4. Загальна характеристика книги III «Про різні способи набуття власності». Право приватної власності. Право зобов'язання.
5. Основні риси шлюбно-сімейного і спадкового права.
6. Історичне значення Цивільного кодексу 1804 р.

Контрольні питання

1. Які джерела застосовувались авторами Французького цивільного кодексу?
2. За якою системою розміщений правовий матеріал у Кодексі 1804 р.?
3. Чи містить Цивільний кодекс 1804 р. поняття “юридична особа”.
4. Які основні принципи договірної права Ви можете назвати?
5. Що таке сарвітут?

6. Що таке узуфрукт?
7. Які умови укладення шлюбу містить Кодекс Наполеона?
8. Якщо батьки наречених розходились у думках щодо своєї згоди на укладення шлюбу, то чия думка переважала?
9. Що таке право представлення?
10. Який вплив здійснив Кодекс Наполеона на розвиток буржуазного права?

Реферати

1. Державний лад після реставрації династії Бурбонів.
2. Причини виникнення Другої імперії у Франції. Її внутрішня та зовнішня політика.

Основні поняття

Активне виборче право - у Франції відповідно до Конституції 1791 р. французькі громадяни – чоловіки старші 25 році, які осіло проживали в місті чи кантоні, сплачували прямий податок у розмірі плати за три робочих дня, не перебували в служінні (т.т. не домашня прислуга), внесені до списку національної гвардії муніципалітету за місцем проживання та які принесли громадянську присягу. Цим вимогам підлягали лише 15 % громадян, які й отримали активне виборче право, т.т. право приймати участь у первинних зборах міст та кантонів, де вибирали виборщиків для подальшого обрання представників у Законодавчі збори

“Болото” - іронічна назва, яку дали сучасники центристській більшості (500 з 750) Конвенту у Франції в період революції кінця XVIII століття. Вони підтримували те політичне угруповання, яке за конкретних умов було сильнішим від іншого. Зокрема, вони коливалися між жирондистами та якобінцями

Бонапартизм - від власного імені Наполеона Бонапарта, консула Директорії, потім фр. імператора – назва диктаторського режиму, що склався у Франції за Наполеона Бонапарте (Наполеон I) та Луї Наполеона (Наполеон III). Опорою цього режиму є військові

Буржуазія - представник середнього стану, городянин у середньовічній Західній Європі; у Франції – також великий фабрикант чи фінансист

Вантозькі декрети - нормативні акти, прийняті 26 лютого та 3 березня 1794 року Якобінським Конвентом, передбачали безоплатний розподіл майна ворогів революції серед незаможних

Виборщики - особи, які безпосередньо голосують при непрямих виборах за кандидата на посаду президента чи депутата парламенту. Виборщиків обирає населення, яке й надає їм право обирати від імені свого округу чи району

Відкладальне вето - право глави держави повернути схвалений парламентом закон на повторний розгляд

Гора - біля 100 депутатів Конвенту, які виражали інтереси найрадикальніших сил Франції в період революції кінця XVIII ст. Вони займали верхні скамейки в залі засідань – «на горі»

Декрет - у ряді країн нового та новітнього часу нормативний акт глави держави, уряду

Жирондисти - представники інтересів середніх прошарків ліберальної, торгово-промислової буржуазії на другому етапі французької революції

Іпотека - застава землі, будівель, нерухомості взагалі з метою отримання довготривалої позики: **1)** позика, яку надавали під заставу нерухомості; застава, яка забезпечувала цю позику, не передавалась кредитору, а залишалась у користуванні боржника; на закладене по такій позиці майно накладалась заборона, про що робилась відмітка в іпотечних книгах; **2)** застава нерухомості під таку позику

Конвент - вищий орган Першої французької республіки. Діяв з 21.09.1792 р. до 26.10. 1795 р. Депутати поділялись на три угруповання: жирондисти, якобінці, «болото». У 1792 – травні 1793 рр. керували жирондисти, після народного повстання влада перейшла до якобінців. У якобінському конвенті повноту влади отримали Комітет громадського порятунку та Комітет громадської безпеки

Конституціоналісти - представники інтересів ліберального дворянства на першому етапі французької революції. Найбільш впливове угруповання депутатів Національних зборів

Контрасигнатура - правило, відповідно до якого акт глави держави чи глави уряду для своєї законної сили має потребу в підписі відповідного міністра, що приймає тим самим відповідальність за даний акт

Легітимісти - у Франції ХІХ ст. після революції 1830 р. прибічники династії Бубонів. У більш широкому значенні прихильники скинутої династії будь-якої держави

Монтаньяри - ліве крило якобінців, “справжні” якобінці

Народний суверенітет - право народу (у французькій правовій традиції – право нації) на визначення форми правління, форми державного устрою та інших складових конституційного ладу

Плебіцит - **1)** один із видів всенародного обговорення, опитування; **2)** опитування населення у Франції з питань державної ваги, синонім терміну “референдум”

Сервітут - інститут речового права, розроблений у Стародавньому Римі. Передбачав можливість користування у певних межах чужою власністю (право проходу, проїзду по ділянці сусіда, водопою з водоймища, що знаходився у чужій власності), а також обмеження прав власника розпоряджатися своєю річчю (право на вид, на світло, обмеження меж забудови, насадження дерев на сусідній ділянці і т.ін.).

Узуфрукт - право довічного користування чужим майном та доходами від нього, за умови не проводити суттєвих змін

Фейяни (фельяни)- політичне угруповання, яке визначало в певній мірі політику Установчих та Законодавчих зборів часів Великої Французької революції. Складалась з представників великої буржуазії та ліберального дворянства, виступали за конституційну монархію. Після повалення монархії 10.08.1792 р. злилися з противниками якобінців

Якобінці - впливове угруповання конвенту третього етапу французької революції; встановили революційну диктатуру

Література

Основна

№№ 1, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Боботов С.В. Наполеон Бонапарт – реформатор и законодатель. – М.,1998.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М.,1988.
3. Данильян С.И. Право собственности по ГК Франции 1804 г. // Современные проблемы правоведения. – Краснодар,1998.
4. Жидков О.А. История буржуазного права. – М.,1971.
5. Очерки кодификации и новелизации буржуазного гражданского права. – М.,1983.

Тема 7. Держава і право Франції в новітній період

2 години

Питання

1. Падіння Третьої республіки у Франції і виникнення Четвертої Республіки.
2. Розробка та прийняття Конституції 1946 р.
3. Основні положення Конституції 1946 р.:
  - а) економічні та політичні права громадян Франції;
  - б) вищі органи влади та управління.
4. Причини ліквідації Конституції 1946 р. та історія прийняття Конституції 1958 р.
5. Державний лад за Конституцією 1958 р.:
  - а) президент та його повноваження;
  - б) уряд;
  - в) парламент;
  - г) конституційна Рада.
6. Історичне значення Конституції 1958 р.

Контрольні питання

1. Що таке колабораціонізм?
2. Охарактеризуйте політику Народного фронту Франції?
3. Охарактеризуйте діяльність організації, яка мала назву “Франція, що бореться”.
4. Коли була окупована Франція німецькими військами.
5. На які дві зони була поділена Франція окупантами?
6. Який режим називають “Віші”?
7. Коли припиняє своє існування Третя республіка у Франції де-факто?
8. Сучасні державно-правові проблеми Франції, спроби їх вирішення владою країни.

Реферати

1. Загальне та особливе в Конституціях Франції 1946 та 1958 рр. (Порівняльна характеристика).
2. Еволюція П'ятої республіки за президента Ф.Міттерана (зміни до Конституції).

Література

Основна

№№ 1, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 31, 32.

Додаткова

1. Ардан Ф. Франция: государственная система. – М.,1994.

2. Молчанов Н.Н. Четвертая республика. – М.,1963.
3. Конституции и законодательные акты Французской республики. – М.,1958.
4. Крутоголов М.А. Государственный строй современной Франции: Четвертая республика. – М.,1958.
5. Крутоголов М.А. Центральные органы власти французской республики. – М.,1956.
6. Крутоголов Н.А. Президент Французской республики. – М.,1980.
7. Крутоголов Н.А. Парламент Французской республики. – М.,1988.
8. Лузин В.В. Принцип разделения властей как основа конституционализма: сравнительно-правовое исследование на примере США, Великобритании, и Франции. – Н.Новгород,1997.
9. Рубинский Ю.П. За колоннами Бурбонского дворца (кризис парламента во Франции после второй мировой войны). – М.,1981.
10. Французская республика: Конституция и законодательные акты. – М.,1989.
11. Энтин Л.М. Разделение властей. Опыт современных государств. – М.,1995.